Год. III. Май и Юний Книга III.

Родопски напрѣдъкъ

Мѣсечно илюстровано списание

за

наука, обществени знания и народни умотворения.

Езикови бѣлѣжки изъ с. Бачково.

На едно разстояние отъ 10 километра пѫть на югъ отъ града Станимака по тѣсното и дивно ущелье на Чепеларската рѣка, тукъ именувана Бачковска, се намира селцето Бачково. Задъ него пъкъ на не повече отъ километъръ разстояние е разположенъ извѣстниятъ Бачковски мънастиръ.

Селото Бачково е поставено въ най-тѣсната часть тукъ въ ущельето, отъ двѣтѣ страни на което високо стърчатъ издигнати двата срѣщуположни гребена: Баба и Червената стѣна, помежду които въ дъното рѣката се муши и криволичи изъ стръмно каменливо корито. Селцето е разположено на десния брѣгъ на рѣката, а пѫтьтъ отъ Станимака до него отива по лѣвия брѣгъ и въ самото село рѣката се минава по единъ малъкъ дървенъ мостъ, който нашитѣ инжинери всѣка година поправятъ, а той все пакъ си остава слабъ и готовъ всѣки часъ да рухне въ водата. Прѣди 1898 год. пѫтьтъ отъ Станимака

по ущельето на рѣката за Хвойна — Чепеларе — границата не се е отбивалъ прѣзъ Бачково, а е минавалъ горѣ срѣщу самия мънастиръ отъ десния брѣгъ на рѣката, дѣто се намира чудно гиздавия и здравъ каменень мостъ. (Вижъ картината и описанието му въ кн. 2, год. II, 1904 на „Родопски напрѣдъкъ“).

Селцето Бачково е гѫсто, кѫщитѣ му като че единъ видъ сѫ стикани и нахвърлени една въ друга въ низкото дъно при рѣката, уличкитѣ сѫ криви, тѣсни нѣкѫдѣ до толкова, че човѣкъ свободно може да ги прѣскача отъ стрѣхата на една кѫща къмъ срѣщуположната, но всички почти улички сѫ постлани съ калдаръмъ и сравнително много други Родопски села сѫ и доволно чистички. Кѫщитѣ сѫ двуетажни, нѣкои и триетажни съ конструкция както и всички почти Родопски кѫщи, полукаменни, полудървени, съ малки прозорци, ниски тавани, горнитѣ имъ етажи, рѣдко довършени, стърчатъ като оглозгани скелети.

Надъ селото захваща хубава листвена гора, която се свършва съ борови дървета чакъ въ самия върхъ на гребенътъ. Обратното е пъкъ съ лѣвия брѣгъ на рѣката: цѣлъ цѣлиничъкъ западния склонъ е голъ, каменистъ, съ едва видими тукъ тамъ дребни шубърки отъ храсталакъ, но пъкъ прошаренъ съ малки кошарки лозя и кѫсчета ниви, които, като гледа човѣкъ разпръснати изъ висинето и грамадитѣ каменаци, чуди се на непосилния трудъ, постоянство и издържливость на стопанитѣ имъ и могатъ ли тия жалки оглозгани кѫсчета слаба и ронлива почва да отплащатъ толкова прахосанъ трудъ. При все това Бачковци сѫ доволни отъ лозята си: увѣряватъ, че имъ се раждало всѣкога изобилно и сочно грозде. По тия грижливо обградени съ каменни зидчета кѫсчета земя се срѣщатъ и млади скоро засадени черничеви дръвчета, на които постепенно се увеличава числото. Това е твърдѣ похвално, защото инъкъ климатичнитѣ сгоди на нашитѣ въ долинитѣ Родопски села сѫ много добри за бубарство, което съ врѣме сигурно ще внесе промѣна въ тъй скѫдния имъ и мѫченъ планински поминъкъ.

Бачково е чисто българско село съ население спо-

редъ послѣдното прѣброяване (31/XII 1900 г.) отъ 1107 жители, отъ които 578 мжже и 529 жени. Поминъкътъ на това селце не е тъй влошенъ, както вжтрѣшнитѣ изъ планинитѣ тукъ села и то благодарение на близотата му до града и широкото му и гористо землище. Дребно земледѣлие, малко лозарство, дюлгерство у мжжетѣ лѣтѣ, а зимѣ сваляне дървенъ материялъ за гориво въ града, надничарство въ мънастирътъ,— ето съ какво се поминоватъ Бачковци.

Селянитѣ прикавватъ, че селото на сегашното му мѣсто е скоро заселено; старото му поселище е било въ севѣроизточната часть на сѣдловината, наричана *юртища*, дѣто личатъ основи и гармади отъ стари постройки. Сега това мѣсто е съ лозя.

Името си Бачково, споредъ старитѣ хора, е добило отъ турската дума *бачия* = мандра. Мънастирскитѣ мандри сж били поставени на това мѣсто, което отпослѣ мънастирскитѣ братия отстжпили на своитѣ слуги и овчари, които били повечето отъ старото село и които и свалили селото въ днешното му мѣсто при рѣката. Гърцитѣ казвали на селото *Бажо*, което тоже значело мандра.

Поставено между мънастирътъ и града Станимака, Бачково се е гърчеело току-речи до освобождението. Българскиятъ езикъ въ училището е въведенъ едва въ 1875 год. Поради това и въ ферманътъ за учредяване българската екзархия Бачково е причислено къмъ гръцкитѣ села и града Станимака. Съзнанието за своята народность не е било заглушено у Бачковци, обаче да води явна борба съ гърцитѣ и получи нѣкакви резултати, не е можело, защото и географски, и икономически селото е било въ пълна зависимость въ всѣко отношение отъ силния тогава гръцки елементъ въ Станимака. При все това въ послѣднитѣ години прѣди освобождението селото въ болшинството си пакъ е имало смѣлостьта да се прогласи за българско.

Макаръ че условията на Бачково сж били тъй неблагоприятни въ национално отношение до прѣди руско-турската война, гърцизъмътъ пакъ не е можалъ ни най-малката слѣда да остави въ Бачковцитѣ: българ-

ската упоритость тукъ е устояла, и Бачково си е останало чисто Родопско село по животъ, говоръ, носия, обичаи и пр. отъ естнографската група на рупцитѣ.[1])

Тукъ ще запознаемъ читателитѣ съ една важна отлика на Бачковския говоръ.

За по-виднитѣ особици на рупския говоръ азъ дадохъ малки бѣлѣжки въ кн VI и VII на „Родопски напрѣдъкъ" год. I (1903), ала въ отношение изговора на тъмнитѣ гласни **ъ** и **ѫ** Бачково прави изключение не само въ рупския говоръ, но и въ всички познати за сега Родопски говорни покраини. Додѣто въ извѣстнитѣ до сега Родопски говори намѣсто тъмнитѣ **ъ** и **ѫ** въ ударенитѣ срички имаме двоегласкитѣ **$0^а$**, **^{о}а**, **$ъ^а$**, **^{ъ}а**, **^{у}0**, **ó**, въ Бачково се изговаря ясно и чисто **а̯**. Наистина, въ Централния (Ахж-челебийския) говоръ единични случаи **$0^а$** да се изговаря на **а** и да се срѣщани нѣкждѣ, но както съмъ споменвалъ и другъ пжть (вижъ кн, VI год. I, 1903 г. „Родопски напрѣдъкъ"), това явление, споредъ мене, е случайно, а не отъ нѣкои звуко-физиолошки причини. Особено се наблѣга, че въ с. Райково най-много се чува **а** вмѣсто **$0^а$**. Въ това село азъ прѣкарахъ двѣ години (1886 и 87) като учитель, при това то е на 20 минути разстояние отъ родното ми село Устово, дѣто е пазарьтъ на цѣлата кааза, та сношенията сж много чести и близки и поради това всѣка минута човѣкъ срѣща Райковци. Прѣзъ това врѣме азъ се занимавахъ вече съ събиране и записване народни умотворения, но не можахъ да чуя ни въ едно познато мене Райковско сѣмейство да се изговаря чисто и ясно **а** вмѣсто **ъ**, **ѫ** $=$ **$0^а$**. Обаче една малка разлика, дори слабо уловима за обикновенъ слухъ, въ Райковския говоръ се забѣлѣзва, разлика каквато не се чува въ съсѣднитѣ му села Горно-Райково, Дунево, Устово, Фатово, Чокманово и др. и тая разлика е, че свойствената на Родопскитѣ говори двоегласка **$0^а$**, **$ъ^а$** и **^{у}0** въ Райково има *възходещъ* изговоръ, както г. А. Теодоровъ въ единъ послѣденъ специално за

---

[1]) Подъ името *рупци* трѣбва да се разбиратъ селата въ тъй наречената Ропка, именно Малево, Хвойна, Павелско и пр. Вижъ „Родопски напрѣдъкъ" год. I (1903).

тоя звукъ трудъ я нарече. (Вижъ статията му „Единъ особитъ звукъ въ родопското нарѣчие“ 1904 г.). И наистина, насъ, досегашнитѣ събирачи на народни умотворения и езикови материяли изъ Родопитѣ, най-много е измѫчвалъ именно тоя Родопски звукъ, какъ по-вѣрно да го прѣдадемъ въ разнитѣ му по мѣста и села нюанси, и ако нашето желание нѣкждѣ не е било изпълнено, причината е че никой отъ насъ не е ималъ нуждната научна подготовка, па и да има нѣкой такава, съ едно прѣминаване само прѣзъ едно или нѣколко Родопски села, или пъкъ съ срѣщи съ Родопчани изъ градове и села вънъ отъ Родопитѣ, пакъ е рисковано да се твърди, че е могълъ да чу̑е и улови всичкитѣ тънкости на една тъй сложна фонетика, каквато Родопскитѣ говори иматъ.

Съ една дума въ Райково ний нѣмаме чисто **а** къ ударени срички намѣсто **ъ-ѫ**, а имаме пакъ сѫщия Ахѫ челебийски звукъ **о**[а], само че въ Райково отгласътъ **а** е подавляющъ, по силенъ отъ прѣдгласа **о**, или споредъ г. Теодорова **възходеща** двоегласка, слѣд. найвѣрно би се отбѣлѣвалъ писменно съ **°а**.

Въ Устово азъ познавамъ само едно сѣмейство, къ което отъ единъ братъ и три сестри само братътъ и до него родилата се сестра (Стою Стояновъ и Кана Стоянова) изговарятъ **о**[а] въ ясно, отворено **а**, за което всички имъ казватъ, че **думат разж'о**[а]**бре**[а]**ну, ж'о**[а]**бро**[а]**т са**, т. е. глезятъ се, говорятъ разглезено. Тѣхнитѣ баща и майка си сѫ били родомъ отъ Устово и сѫ изговаряли звукътъ правилно както всички Устовци. Отъ казаното се вижда, че това е слу̑чайно явление, чисто и просто навикъ, останалъ у братътъ и сестрата отъ дѣтинство, когато, наистина, дѣцата се глезятъ въ говора си. Подобни случаи е твърдѣ възможно да се срѣщнатъ и въ други села.

За сега по изговора на тъмнитѣ гласни **ъ** и **ѫ** между познатитѣ Родопски покрайни само Бачково прави едно единствено изключение. Тукъ вече нѣмаме ни възходещи ни низходещи двоегласки по г. Теодорова, а чистъ и ясенъ звукъ **а** въ всички коренни и суфиксни срички, били тѣ съ ударение или не. Една

бѣлѣжка само ще направя въ случая, че до колкото азъ можахъ да схвана, само въ думи, дѣто прѣдъ гласната стои твърда тъмна съгласна **к, т, п** и **с** при изговора на такива като че едва се дочува прѣдгласъ на **ъ**, но азъ мисля, че това е по скоро отъ твърдостьта на съгласната, която твърдость се отразява въ съчетанието си съ гласната.

Ето какви думи азъ имамъ отбѣлѣвани отъ Бачковския говоръ за звукътъ **а**, вмѣсто **ъ** и **ж**: **базлѐан** (бъв) **ка̀сну, бад'ник, ба̀чва, ваз** (във) **ва̀нка, удва́нка, да̀ну, да̀ска, да̀щеᵃреᵃ, ла̀жеᵃ лажи̇ци, ма̀кнеᵃ, мах, на̀ш, да̀ну, па̀шкам, са̀хнеᵃ, сан, ва̀так, пеᵃсак, дуби́так, пеᵃтак, града̀т, чвеᵃкат, во̀лат-с-н, ка̀щи, кащо̀вник, ра̀ка, ракави̇ца, са̀дувеᵃту, та̀пан, ма̀ка, ма̀чну, га̀лаб, уса̀дих, ста̀пи, за̀стапка, ба́рзам, га̀рнеᵃ, га́ска, за̀рну, кла̀бу, даб, баб, ка́кал, на̀клица, кал'не са, дал'геᵃ стреᵃха, ваднаш, сла̀нце** и др. Зруковетѣ **ь** и **ѧ** въ Бачковския говоръ сж изяснени въ **е** ударено, широко **еᵃ** (**ѣ**) и йотирано **йа = 'а**. Както знаемъ, послѣдниятъ звукъ **е** на йотирано **'а** се чува само въ рупския говоръ, а въ Бачково се срѣща сравнително въ по-малко думи, като се изговаря на **еᵃ** и съ това Бачковскиятъ говоръ относно тоя звукъ се приближава къмъ Ахж челебийския. Бачковци изговарятъ: **тѐᵃнку, мѐᵃку, лѐᵃку те́ᵃгли, тѐᵃшку, сѐᵃдна, жѐᵃдну, зе́ᵃмам, ста̀реᵃц, леᵃн, лѐᵃсну, увѐн, чѐᵃрну, чв'ат, чвеᵃк, с'акадеᵃ, р'ака,** но и **ма̀гла, пан, па̀сну, тамѐан, гла̀дан, жѐᵃдан, ден'ат, кѐнеᵃт** и др,

По другитѣ си особици Бачковскиятъ говоръ е сжщия рупски, какъвто е въ селата Павелско, Хвойна, Малево и др.

Станимака. 1905 год.

Ст. Н. Шишковъ.